

Ірина Кулик,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін Національного
університету “Чернігівський колегіум” імені Т.Г.Шевченка

ПРИНЦИПИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ СОФІЇ РУСОВОЇ

Анотація. У статті проаналізовано педагогічні ідеї Софії Русової щодо організації педагогічного процесу в національній школі. Визначено ключові принципи особистісно орієнтованого навчання і фактори формування особистості.

Ключові слова: педагогічний процес, принципи навчання, особистісно-орієнтований підхід.

Annotation. The article analyzes the pedagogical ideas of Sofia Rusova concerning the organization of the pedagogical process in the national school. The key principles of person-oriented learning and the factors of personality formation are determined.

Keywords: pedagogical process, teaching principles, personality-oriented approach.

Постановка проблеми. Важливими кроками на шляху вдосконалення підготовки педагогічних кадрів визначено обґрунтування концептуальних засад модернізації змісту підготовки вчителів з урахуванням вимог реформування системи освіти та тенденцій розвитку європейського освітнього простору. Серед пріоритетних напрямів державної політики щодо подальшого розвитку освіти особливе значення надається вихованню нової генерації громадян України з розвиненою духовністю та національною самосвідомістю. У цьому

контексті визнається необхідність особистісно орієнтованого спрямування педагогічного процесу, сприйняття педагогічної взаємодії як важливого чинника розвитку, удосконалення, зростання кожної особистості.

Вирішення поставлених перед українським суспільством завдань потребує нових концептуальних підходів до розв'язання виховних проблем. З огляду на це, виняткового значення набуває вивчення і систематизація педагогічної спадщини видатних українських педагогів, переосмислення наявного історико-педагогічного досвіду. Аналіз педагогічної, психологічної, філософської літератури доводить, що педагогічні ідеї Софії Русової є актуальними в реаліях сучасної освітньої парадигми.

Аналіз останніх публікацій. Світоглядні аспекти педагогічної концепції Софії Русової розкрили Г. Джеджула, І. Зайченко, Є. Коваленко, В. Майборода та ін. Загальнопедагогічні ідеї педагога проаналізовано у працях І. Пінчук, О. Проскури, О.Сухомлинської та ін. Значення педагогічної спадщини й просвітницької діяльності Софії Русової досліджували О. Джус, Н. Калениченко, З. Нагачевська, В.Сергеєва, Д. Чередниченко та ін. Суттєві ознаки особистісно орієнтованої системи освіти обґрунтовано у наукових розвідках О. Бондаревської, Б. Житника, В. Серікова, І. Якіманської та ін. Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема особистісно орієнтованого підходу щодо проектування педагогічної діяльності в педагогічній спадщині Софії Русової залишається малодослідженою і потребує всебічного обґрунтування.

Мета дослідження – проаналізувати й узагальнити думки Софії Русової про особистісно орієнтований підхід в організації педагогічного процесу в національній школі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна епоха характеризується процесами становлення парадигми особистісно орієнтованої освіти. В сучасній психолого-педагогічній літературі виділено наступні суттєві ознаки особистісно орієнтованої освіти: визнання індивідуальності, самоцінності, самобутності особистості; роль мети повинні виконувати соціокультурні

гуманістичні цінності; необхідно розглядати дитину як складну систему, що саморозвивається; потрібно не нав'язувати особистості шляхи її розвитку, а створювати якомога більше умов і можливостей для її саморозвитку в межах соціокультурних норм і гуманістичних моральних цінностей; під час планування й реалізації педагогічного процесу, особливу увагу надавати виявленню суб'єктивного досвіду учнів [1, с. 44 – 45].

Таким чином, під особистісно орієнтованим навчанням науковці розуміють органічну взаємодію навчання (нормативно відповідного до діяльності суспільства) та учіння як індивідуально значущу діяльність суб'єкта, в якій реалізується досвід його життєдіяльності. Реалізація особистісно орієнтованої системи освіти вимагає суттєвої зміни пріоритетів: від навчання як нормативно побудованого процесу до учіння як індивідуальної діяльності школяра, її корекції та педагогічної підтримки.

У педагогічній спадщині Софії Русової важливе місце посідає проблема визначення сутності виховного процесу, його мети, функцій, змісту, принципів і методів виховання. Вчена усвідомлювала важливість обґрунтування мети і завдань виховання для розробки теоретичних основ педагогіки і практичної діяльності вихователя. У своїх працях “Нова школа соціального виховання”, “Теорія і практика дошкільного виховання”, “Суспільні питання виховання”, “Сучасна мрія виховання”, “Моральні завдання сучасної школи”, “Ідейні підвалини школи”, “Нова школа”, “Дидактика”, “Педагогічні основи нової школи”, “Теорія педагогіки на основі психології” та ряді інших Софія Русова приділяла значну увагу аналізу цих питань.

Проаналізувавши погляди зарубіжних і вітчизняних вчених про мету виховання, зокрема Я. А. Коменського, М. Монтеня, Дж. Локка, Ж. - Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Й. Гербарта, Ф. Фребеля, О. Декролі, М. Монтесорі та ін., Софія Русова обґрунтувала своє бачення сутності проблеми. У підходах до визначення мети виховання і завдань нової школи вчена спиралась на гуманістичні погляди О. Декролі, який наголошував на необхідності “... допомогти дитині в процесі самовизнання, викликати в кожного учня процес

свідомого самовиховання, бо тільки сам учень може під впливом розуму заволодіти своїми інстинктами, регулювати свої імпульси, свої почуття, вести охоче свою працю, маючи в цьому самовихованні дві мети: розвинути усі природні скарби, щоб стати людиною в найкращому розумінні, і – знати, яку користь принести власним життям другим” [2, с. 113].

Закономірним у цьому контексті є твердження Софії Русової про те, що головне завдання школи – підготовка дитини до життя, збагачення її досвіду, підтримка у самовдосконаленні, розвиток творчого потенціалу, допомога у самовизначенні: “...замало щороку випускати по матурі одноманітну масу учнів, наповнених знаннями про фараонів, алгебраїчними вираховування, і цілком не підготовлених до життя, до виконання своїх людських, громадських обов’язків. Українському народові особливо потрібна не тільки сама вже освічена більш-менш маса, йому потрібні міцні духом діячі, потрібні особи з міцним характером і ясним розумінням народного життя...” [2, с. 113].

Розвиваючи думку О.Декролі, Софія Русова обґрунтувала головне завдання національної школи – всебічно розвинути природні задатки дитини і підготувати учнів до реального життя в суспільстві: “Кожна нація велика своїми міцними незалежними діячами. Завдання школи є не випускати зі своїх стін одноманітних горожан – наче такими ж серіями, як авто з заводу Шкоди або Форда. Ні, усе багатство нації в людях, в особах, усе життя її в вільному розвитку усіх здібностей її горожан” [2, с. 113].

Таким чином, актуально й в наш час звучать її слова про ключове завдання виховання: “...привчити до життя, розуміти його, знайти в ньому своє місце” [3, с. 35]; а також “... не вчити дитину, не давати їй готове знання, хоч би й саме початкове, а більш усього збудити в дитині її духовні сили, розворушити цікавість, виховати її почуття...” [4, с. 2].

Розглядаючи виховання як категорію соціальну, Софія Русова вказувала на залежність мети виховання від соціально-економічного, політичного, культурного розвитку держави. В педагогічній спадщині Софії Русової

обґрунтовується думка про поєднання національного, державного і загальнолюдського у визначенні цілей і завдань виховання.

Вихідним положенням особистісно орієнтованого навчання є визнання неповторності і самобутності кожної дитини. До основоположних принципів особистісно орієнтованого навчання треба віднести принцип природовідповідності. Принцип природовідповідності полягає у визнанні педагогом неоднаковості, специфічності розвитку кожної окремої дитини і керуванні у своїй діяльності передусім факторами природного розвитку особистості. Софія Русова була впевнена, що “...виховання і навчання дітей мусять відповідати законам розвитку дитини; не дитина має підлягати тим або іншим методам і засобам, а всі наші методи навчання, наші засоби виховання мають іти відповідно потребам душі, розуму дитини, потребам її організму” [2, с. 122].

Завдання школи – створити умови для максимального розвитку творчого й інтелектуального потенціалу дитини: “...збудити, дати виявитися самостійним творчим силам дитини” [5, с. 4]. На думку вченої, виховний процес має допомогти дитині пізнати себе, свою природу, духовну сутність, самовизначитися і реалізувати свою схильність до певного роду діяльності.

Одним із провідних принципів особистісно орієнтованого навчання є принцип гуманізму, що наголошує на необхідності створення педагогічних умов для всебічного розвитку особистості. Принцип гуманізму в навчанні є перенесенням на дидактичний ґрунт концепції людини як найвищої цінності. Важливого значення Софія Русова надавала саме “внутрішній” освіті: вдосконалення і розвиток вольових якостей, естетичних смаків, емоцій; створення сприятливих умов для самовдосконалення й саморозвитку особистості. Софія Русова твердо відстоювала необхідність духовного вдосконалення молоді: “...через обмеженість виробленого у нас матеріалістичного світобачення... ми нічому не віримо, хоча і відчуваємо, що без віри, без ідеального незримого начала не можемо більше жити. І це цілковитий гріх нашого виховання. Дитині змалку дається певний набір звичок

і потреб до м'якого ложа, солодкої та щедрої їжі, до постійних розваг; вона чує навкруг себе звичні розмови про гроші, про достатки – і всі ці враження опановують усією дитячою душею, підкоряють їй тіло і на все життя тримають людину в рабській залежності від певних обставин і трибу життя...” [6, с. 45].

Вчена була впевнена, що треба вчити дітей відчувати природу, розвивати в собі найдостойніші людські чесноти – людяність, сердечність, поміркованість у побуті, скромність, сердечність, великодушність, працьовитість. У той же час слід приборкувати негативні якості (неробство, егоїзм, кар'єризм) і плекати паростки добра.

Незаперечним є висновок дослідниці про виховний ідеал: “...замість марнотних, слабких душею і тілом нещасливих юнаків, виховати здорове, міцне покоління, незалежне від життєвих обставин, з яким розумінням своїх обов'язків не лише пити і їсти, а й усім життям служити Істині і Правді...” [6, с. 45]. Софія Русова особливу увагу звертала на виховання внутрішніх якостей людини: відповідальності за свої дії та вчинки, почуття людської гідності, самостійності, вдячності. Вчена твердо відстоювала необхідність духовного вдосконалення молоді, формування в уяві учнів цілісності навколишнього духовного та матеріального світу. Іншими словами, формування загальнолюдських цінностей, соціально-етичної поведінки школярів, побутової культури, естетичного і здорового способу життя, культури праці.

Принцип гуманізму означає утвердження вихованця в ролі активного, рівноправного учасника педагогічного процесу, який розвивається відповідно до своїх природних можливостей. Оскільки принцип гуманізму спрямований на забезпечення розвитку особистості учня, джерелом якого є активність, то навчання необхідно організовувати таким чином, щоб воно сприяло динаміці саме цієї властивості. Вчена обґрунтувала принципи національної школи: активність, індивідуалізація і соціалізація виховання. Ретельно аналізуючи психолого-педагогічну літературу, Софія Русова наголошувала: “Психологія ґрунтовно виявила, що особливою рисою дитинства є активність, рухливість і цілком природно проголосила війну старій мертвій нерухомій школі. Дитина є

сама жвавість, її тіло для свого розвитку вимагає можливо більшої рухливості. Її думка не переносить косності, вона постійно опрацьовує все, що вражає її почуття, її змисли, вона ставить сама собі постійні запитання і намагається сама знайти їм пояснення...” [2, с.122].

Отже, не менш важливий чинник успішної реалізації особистісно орієнтованого навчання – принцип активності і самостійності учнів. Софія Русова надавала великого значення принципу активності і самостійності учнів в педагогічному процесі: “...живе активне навчання, відповідаючи дитячим інтересам, виробляє в дітях діяльну людину, з самостійною думкою і власною ініціативою. А таких людей і потребує сучасне громадянство... Для цього треба з самого початку дивитися на дитину, як на індивідуальність, яка має свої права для розвитку і у якої ми мусимо спостерегти усі її особові риси, щоби дати їм вільний розвиток [2, с. 124 – 125].

Головна функція вчителя полягає в організації і стимулюванні педагогічного процесу, спрямованого на розвиток особистості учня: “В теоретичному навчанні треба якнайбільш викликати самодіяльність, власну обробку різних наукових проблем, найменш сконцентрувати процес навчання на пасивному вислуханні лекцій або на підручниках. Треба викликати в дітях зацікавлення до самостійних дослідів, до власних винаходів. Діти взагалі приходять до школи з бажанням задовольнити свою цікавість, треба підтримати її на весь шкільний час, розвинути приємне зусилля опанувати різні труднощі чи власною силою, чи шляхом взаємної допомоги” [2, с.114].

Висновок. Отже, в педагогічній спадщині Софії Русової обґрунтовано основні ідеї особистісно орієнтованого навчання: учень – суб’єкт пізнавального процесу; перевага надається навчанню як процесу; навчальний матеріал має виявляти суб’єктивний досвід учня; головна мета педагогічного процесу – розвиток пізнавальних здібностей, максимальне розкриття індивідуальних можливостей дитини; активне стимулювання учнів до саморозвитку, самовдосконалення, самостійного навчання в ході оволодіння знаннями.

Перспективи подальших досліджень. Зважаючи на актуальність проблеми та необхідність її детального вивчення, у подальшому перспективними вважаємо розроблення проблеми професійної підготовки вчителя в педагогічній спадщині Софії Русової.

Література

1. Подмазін С. Особистісно орієнтована освіта як особливий вид діяльності / С.Подмазін // Сучасні шкільні технології. Ч.І. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 112 с.
2. Софія Русова: З маловідомого і невідомого. Ч.1. “Несторка української педагогічної літератури...” / Упорядники О.Джус, З.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 456 с.
3. Русова Софія. Ідейні підвалини школи / Софія Русова // Світло. – 1913. Кн. 8. – С 33 – 38.
4. Русова Софія. Націоналізація дошкільного виховання школи / Софія Русова. – К.: Укр. школа, 1913. – 14 с.
5. Русова Софія. Нова школа / Софія Русова // Світло. – 1914. – Кн. 7 – 8. – С. 3 –16.
6. Русова Софія. Виховні ідеї Г. С. Сковороди / Софія Русова // Дивослово. – 1996. – № 8 – 9. – С. 42 – 45.